

گروه قیدی

گروه قیدی بخشی از جمله است که جمله یا جزئی از آن را مقید می‌کند یا توضیحی به آن می‌افزاید و برخلاف اجزای اصلی جمله می‌توان آن را حذف کرد. حسن برگشت.

دیروز حسن برگشت.

دیروز بعدازظهر حسن برگشت.

دیروز بعدازظهر حسن به کرمان برگشت.

دیروز بعدازظهر حسن از مشهد به کرمان برگشت.

خوشبختانه دیروز بعدازظهر حسن از مشهد به کرمان برگشت.

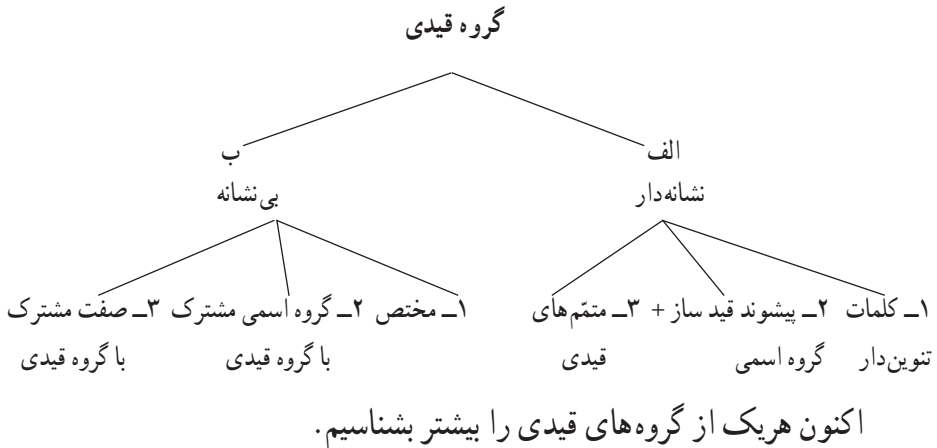
* اگر تمام قیده‌های به کار رفته در آخرین جمله را حذف کنیم، باز هم به اصل جمله خللی وارد نمی‌شود. نشانه شناخت قید نیز همین نکته است.

بعضی گروه‌های قیدی به تمام جمله وابسته‌اند؛ یعنی، توضیحی به کل جمله می‌افزایند. برخی از آنها نیز به جزئی از جمله وابسته‌اند؛ مثلاً؛ در جمله «امید خوب درس می‌خواند» قید خوب، وابسته فعل جمله است و به آن قید فعل می‌گوییم اما در جمله «امید خیلی خوب درس می‌خواند» قید خیلی وابسته خوب است و قید قید نام دارد. در جمله «خوشبختانه امید خیلی خوب درس می‌خواند» خوشبختانه وابسته کل جمله است و قید جمله نام دارد. در جمله «امید از راه بسیار دوری آمده است» قید «بسیار» وابسته «دوری» است و قید صفت نام دارد.

فَعَالِيَّت

چرا با حذف یا افزودن قید در اجزای اصلی جمله تغییری حاصل نمی‌شود؟ در این باره در کلاس گفت‌وگو کنید.

سال گذشته آموختیم که گروه‌های قیدی دارای اقسام زیر هستند :

الف) قیدهای نشانه‌دار

۱- کلمات تنوین دار : هر واژه‌ای که در آخر آن تنوین بیاید، به گروه قیدی (قید مختص نشانه‌دار) تبدیل می‌شود. شمار زیادی از این واژه‌ها را می‌توان به شکل (پیشوند + گروه اسمی) درآورد؛ از جمله :

اصلاً (= در اصل). احتراماً (= با احترام). باطناً (= در باطن). تدریجاً (= به تدریج).
حقاً (= به حق). حقیقتاً (= در حقیقت). ظاهراً (= به ظاهر). ضمناً (= در ضمن). عملاً (= در عمل).
غیباً (= در غیاب). قهراً (= به قهر). مثلاً (= در مثل). نسبتاً (= به نسبت).
ندرتاً (= به ندرت).

۲- پیشوند قیدساز + گروه اسمی : این گروه واژه‌ها را باید از متمم‌های قیدی بازشناخت. در این واژه‌ها جزء نخست، پیشوند است نه حرف اضافه و با گروه اسمی پس از خود یک واژه مشتق می‌سازد. به همین دلیل - چنان که دیدیم - بیشتر این نوع قیده‌ها

را می‌توان با گروه‌های قیدی تنوین دار یا قید ساده عوض کرد: به ظاهر = ظاهراً، به دقت = دقیقاً، به خوبی = خوب، به سختی = سخت، به کندی = کند.

زمان به کندی پیش می‌رفت = زمان کُند پیش می‌رفت.

۳- متمم‌های قیدی = حرف اضافه + اسم / ضمیر: به آن گروه اسمی که پس از حرف اضافه بیاید - اگر متمم اجباری نباشد یعنی حذف آن ممکن باشد - گروه قیدی (متمم قیدی) می‌گوییم.

تفاوت متمم‌های قیدی و متمم‌های فعل:

بیشتر آموختیم که متمم فعل را نمی‌توان از جمله حذف کرد؛ چون فعل به آن نیاز دارد. اما حذف متمم قیدی (گروه قیدی) ممکن است؛ چون فعل به آن نیاز ندارد. متمم قیدی: آرش از کوه دماوند آمد. با حذف متمم قیدی جمله کامل است: آرش آمد. متمم فعل: آرش به کوه دماوند می‌نگریست. با حذف متمم اجباری جمله ناقص می‌شود: آرش می‌نگریست.

ب) قیدهای بی‌نشانه

۱- قیدهای مختص: واژه‌هایی هستند که همیشه قیدند؛ مثل ناگهان، سپس، بالأخره، هنوز، هرگز، البته، شاید، خیلی، چرا، آری، بلی.

۲- گروه اسمی مشترک با گروه قیدی: بعضی از واژه‌ها هم می‌توانند گروه اسمی باشند و نقش‌های اسم را بپذیرند و هم می‌توانند گروه قیدی قرار بگیرند؛ مثل: امروز، امشب، دیروز، شب، روز، صبح، فردا، تابستان، جمعه، عید نوروز، آنجا، هرجا، کجا؟ منوچهری در شعرش پاییز را آن چنان نقّاشی کرده است که خواننده آن را به روشنی احساس می‌کند. (گروه اسمی = مفعول)

مدرسه‌ها پاییز، باز می‌شوند. (گروه قیدی)

۳- صفت مشترک با گروه قیدی: می‌دانیم که برخی از واژه‌ها هم می‌توانند صفت قرار گیرند و هم گروه قیدی. این گونه واژه‌ها وقتی وابسته اسم باشند، صفت‌اند؛ مثل: هوای

خوب بهاری، اما وقتی با فعل در رابطه مستقیم باشند، گروه قیدی اند: علی **خوب** می دود.

فرق گروه قیدی و مسند

به دو جمله زیر توجه کنید:

الف) علی **ساکت** است.

ب) علی **ساکت** نشسته است.

واژه **ساکت** را از کدام جمله می توان حذف کرد؟

می بینید که جمله الف پس از حذف **ساکت** بی معنا می شود؛ چون ساکت مسند جمله و از اجزای اصلی آن است ولی جمله ب حتی پس از حذف **ساکت** کامل است؛ چون **ساکت** در این جمله گروه قیدی است و حذف آن اشکالی ایجاد نمی کند.

بیاموزیم

به این جمله ها دقت کنید:

در مسابقات علمی، مدرسه ما گاهی از مدرسه علامه می برد و گاهی از آن

می بازد.

به نظر شما، حرف اضافه «از» در جملات بالا درست به کار رفته است؟ باید بگوییم و بنویسیم مدرسه ای از مدرسه دیگر می برد اما به مدرسه دیگر می بازد؛ بنابراین، در نمونه بالا جمله دوم را باید این گونه اصلاح کرد: ... گاهی به آن می بازد.

مثال های دیگر: این بیماری هیچ فرقی از سرخک ندارد (غلط)؛ این بیماری هیچ فرقی با سرخک ندارد (صحیح). باید از دشمنان حذر کرد و از دوستان

امیدوار بود (غلط)؛ باید از دشمنان حذر کرد و به دوستان امیدوار بود.
 پس باید فعلی را که حرف اضافه خاصی دارد، با حرف اضافه دیگر به کار
 نبریم. به این نمونه‌ها توجه کنید:
 ترسیدن از ... افزودن به ... جنگیدن با ... کاستن از ... پیوستن به ...
 گذاشتن از ...
 برای هر یک از نمونه‌های بالا یک جمله بنویسید.
 یادآوری: گاهی یک فعل ممکن است دو یا چند حرف اضافه مخصوص
 داشته باشد. در این صورت، معنی فعل‌ها با هم فرق می‌کند؛ مانند: آموختن از
 ... (یاد گرفتن، تعلم) آموختن به ... (یاد دادن و تعلیم).

خودآزمایی

۱) در نوشته‌ زیر گروه‌های قیدی را پیدا کنید و نوع آنها را بنویسید.

اخیراً نگرانی راجع به درست گفتن و درست نوشتن زبان فارسی افزایش یافته است و می‌گویند اگر این وضع ادامه یابد بیم آن می‌رود که روزی وسیله مشترک تفهیم و تفاهم ملت ما ضعیف و ناپود شود. انکار نمی‌توان کرد که نوشته‌های دقیق و درست و زیبا کمیاب‌اند و آنچه غالباً می‌خوانیم به زبانی است که گاه در فارسی بودن آن دچار تردید می‌شویم. بیگانگی جوانان ما با ادبیات و فرهنگ ایرانی روز به روز بیشتر می‌شود. شاید این درد به قول طیبیان نشانه بیماری عمومی باشد و شاید از بیماری پیکر اجتماع حکایت کند. ظاهراً بیمار نیازمند معاینه‌ای دقیق و کامل است. در کشورهای پیشرفته جهان هروقت چنین مشکلی پیش می‌آید، عده‌ای صاحب‌نظر مأمور می‌شوند تا با استفاده از تمام وسایل ممکن و با تحقیق تجربی دقیق و با مشورت افراد بصیر طی مدت کافی گزارشی مفصل تهیه کنند. این گزارش‌ها گاه به صورت کتابی درمی‌آید و فوراً چاپ می‌شود تا همگان بخوانند و راه‌حل‌های خود را ارائه کنند.

۲) هریک از واژه‌ها را در دو جمله طوری به کار ببرید که در جمله نخست، مسند و در جمله دیگر، گروه قیدی باشد.

خوش خط، یکشنبه، خندان، وحشت زده، چطور

۳) جمله‌های زیر را ویرایش کنید.

□ من از شنیدن سخنان استاد بهره‌مند و مشتاق شدم.

□ باید از زشتی‌ها پرهیز و مبارزه کرد.

۴) با نمونه‌های زیر جمله بسازید.

می‌پرهیزم، برخوردند، کاسته شد

۵) با استفاده از یادداشت‌هایی که برای خودآزمایی دوم درس قبل تهیه کرده‌اید، مقاله‌ای کوتاه

بنویسید.

نظام دستوری زبان (ساخت واژه)

در سال پیش آموختیم که زبان‌شناسان، زبان را در سه سطح بررسی می‌کنند: واج‌شناسی، دستور زبان و روابط معنایی.

ضمناً خواندیم که سطح دستور زبان را نیز به دو بخش صرف و نحو تقسیم و هریک از آن دو را جداگانه بررسی می‌کنند. در این درس ما فقط به **بخش صرف** می‌پردازیم. در بخش صرف به مطالعه **ساختِ درونیِ واژه** می‌پردازند. به همین دلیل بخش صرف را ساخت واژه نیز می‌گویند.

واژه از **واحد‌هایی** تشکیل می‌شود که به آنها **تکواژ** می‌گویند؛ مثلاً واژه «دانش‌آموز» از سه تکواژ «دان»، «-ش» و «آموز» درست شده است. **تکواژ، واحدِ معنی‌داری است که به واحد‌های معنی‌دار کوچک‌تر بخش‌پذیر نباشد.**

تکواژها را بسته به اینکه به تنهایی به کار روند یا نه، به ترتیب به دو دسته **تکواژ آزاد** و **تکواژ وابسته** تقسیم می‌کنند. در مثال بالا دو تکواژ «دان» و «آموز» تکواژهای آزادند اما تکواژ «-ش» تکواژی وابسته است. هر تکواژ آزاد خود حکم یک کلمه را دارد. هرگاه حداقل دو تکواژ آزاد و یک یا چند تکواژ وابسته با هم ترکیب شوند و کلمه یگانه‌ای بسازند، آن را **مشتق - مرکب** می‌گویند. مانند «پیش‌دانشگاهی» که از دو تکواژ آزاد «پیش» و «دان» و تکواژهای وابسته «-ش»، «گاه» و «ی» ساخته شده است.

تکواژهای وابسته را، بسته به این که پیش از تکواژ آزاد یا بعد از تکواژ آزاد یا بین دو تکواژ آزاد بیایند، به ترتیب، به **پیشوند** و **پسونند** و **میانوند** تقسیم می‌کنند؛ مثلاً تکواژ وابسته «نا» در «ناشناس» پیشوند است و تکواژ وابسته «گر» در «کارگر» پسوند است و تکواژ وابسته «ا» در «سراسر» میانوند است.

فعالیت

ساخت واژه‌های «پایانه»، «یارانه»، «پژوهانه» و «فرشینه» را با معنی هر یک از آنها بررسی کنید.

بیاموزیم

به جمله‌های زیر دقت کنید:

الف) برادرت آمد. من آن را در کتابخانه دیدم.

ب) دو ستم برگشت چون تصمیم جدی آن ادامه تحصیل بود.

به نظر شما، ضمیر «آن» در دو جمله بالا درست به کار رفته است؟

اگر پاسخ شما منفی است، کاربرد درست ضمیر را در جمله‌های بالا توضیح

دهید و جمله‌ها را بازنویسی کنید.

می دانیم که ضمیرهای «این» و «آن» جانشین اسم انسان نمی شوند

اما به عنوان صفت پیشین به همراه اسم می آیند؛ بنابراین، از دو جمله زیر

کدام یک را درست می دانید؟

□ معلم را دیدم و به آن سلام کردم.

□ کتاب را از این کتاب فروش خریده ام.

خودآزمایی

۱- برای هر یک از «وندها» (بیشوند، پسوند، میان وند) دو مثال بنویسید.

۲- تفاوت «صرف» با «نحو» را با ذکر نمونه شرح دهید.